

благоприятными²⁶. Основным контраргументом против возведения любого исходного лит. *ie* только к балт. **ei* служит, по сути дела, лишь следующее: исходя из *ā*-основного ст.-сл. (*roc*)-*ě* (им.-вин. п. дв. ч.) < сл. **-oi*, хотелось бы и лит. (*rank*)-*i* (им.-вин. п. дв. ч.) < **-ie* возводить не к балт. **-ei*, а к балт. **-ai*. Отсюда общеизвестная гипотеза, возводящая данное лит. **(rank)-ie* к балт. **-ai* (см. и автора „Грамматики“, стр. 97 сл.). Однако такая гипотеза опирается на славянском материале, а не на внутренней реконструкции. Нет сомнения, что окончание лит. (*rank*)-*i* (им.-вин. п. дв. ч.) < **-ie* генетически это — одно и то же, что лит. (*dv*)-*i* „две“ (им.-вин. дв. ч. женск. р.) < **-ie*. Имеется серьезное основание считать, что данное лит. **(dv)-ie* [= лит. **(rank)-ie*] непосредственно восходит не к балт. **-ai* (= ст.-сл. *dъv-ě* = *rǫc-ě* < сл. **-oi*), которого мы так же не отрицаем (см. ниже), а к балт. **-ei* (= лит. **dv-ie* = **rank-ie*): на это указывает то обстоятельство, что литовский имеет только (*dv*)-*ei* (= *dv-ěj-os*, *dv-ěj-etās*, *dv-ei-gỹs* и т. п.), а славянский — **(duv)-oi-* (= ст.-сл. *dъv-oj-e* и т. п.)²⁷. Возведя лит. **(rank)-ie* = **(dv)-ie* только к балт. **-ei*, далее, считаем, что данное балт. **-ei* все же не является общепалтийским, — оно нефонетически (т.е. не чисто фонетически) восходит к более древнему — общепалтийскому балт.

²⁶ Ср. соответственно сказанное: J. Kuryłowicz, — BPTJ XV (1956) 121.

²⁷ V. Mažiulis, op. cit., 183 (сноска № 1).

*-ai (= ст.-сл. *rǫc-ě* и т. п.)²⁸. Следовательно, основной аргумент, выдвигаемый против возведения любого исходного лит. *ie* только к балт. **ei*, не может считаться сильным. Еще более сомнительными являются остальные аргументы, выдвигаемые против того, что любой исходный лит. *ie* восходит только к более древнему балт. **ei*²⁹. Что же касается происхождения неисходного лит. *ie*, то в данном случае наше мнение, коротко говоря, довольно близко к мнению Й. Казлаускаса, который довольно убедительно показал целесообразность возведения и этого лит. *ie* только к балт. **ei*³⁰.

В конце хотелось бы подчеркнуть, что вышеизложенные замечания касаются тех балто-славянских проблем, которые, как известно, являются спорными и на окончательное их решение, разумеется, не претендуем и мы. При учете этого обстоятельства и того, что в рецензируемой работе подобные проблемы все же не являются предметом специального рассмотрения, становится еще более очевидным, что „Русская историческая грамматика“ Валентина Кипарского, прекрасного знатока истории русского и других славянских языков, это — большое научное достижение, весьма полезное не только для тех, которые хотят основательно познакомиться с исторической грамматикой русского языка, но и для тех, которые ее исследуют.

V. Mažiulis

²⁸ Op. cit., 181—183.

²⁹ Ср. и J. Kazlauskas, — Baltistica IV (1968) 129.

³⁰ Op. cit., 125—127.

Dr. Petras Jonikas, Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje, Čikaga, 1972, 334 p.

Lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos (ankstesniu terminu — lietuvių bendrinės kalbos) kūrimosi tyrimas yra vienas iš aktualiųjų lietuvių kalbos istorijos uždavinių. Iš vienos

pusės, aktualus dėl to, kad šios kalbos kūrimosi procesas ir ligi pastarųjų laikų dar nėra susilaukęs visapusiškos lingvistinės analizės (ligšioliniai tyrinėjimai lietsdavo tiktai atskirus kūri-

mosi momentus ar su juo susijusius klausimus), o iš antros – todėl, kad, neištyrus to proceso, neįmanoma kaip reikiant suvokti nei dabartinės lietuvių kalbos būklės, nei jos raidos (ypač XIX ir XX amžiuje).

Neseniai dr. Petro Joniko elektrografiniu būdu išleista knyga kaip tik ir reikšminga tuo, kad joje detalios, remiantis gausiais spausdintais ir nespausdintais (archyviniais) šaltiniais, nagrinėjamos dvi lietuvių nacionalinės literatūrinės rašomosios kalbos kūrimosi svarbios problemos: jos tarminio pagrindo ir rašybos kristalizavimasis. Nors knygos rankraštis, kaip matyti iš autoriaus pratarmės, buvęs parašytas bemaž jau prieš 30 metų ir prieš spausdinant nedaug tepapildytas bei patobulintas, tačiau knygoje randamas šių problemų teorinis nagrinėjimas, o taip pat daugelis iš jo išeinančių išvadų ir mūsų dienomis nereikalauja esmingesnių korektyvų.

Knygą sudaro trys pagrindinės dalys: „Ivadas“ (p. 1–32), „Tarmė“ (p. 33–169) ir „Rašyba“ (p. 171–299). Be to, knygos pradžioje pridėta trumpa autoriaus pratarmė, o gale – šaltinių, literatūros ir trumpinimų sąrašas (p. 301–312), išnašos (p. 313–334).

Įvadinėje dalyje autorius, vadovaudamasis daugiausia Prahos lingvistinės mokyklos (ypač B. Havraneko) teorinėmis koncepcijomis, iš pradžios aiškina „bendrinės kalbos“ sąvoką bei terminą, paskui apibrėžia savo nagrinėjamojo laikotarpio ribas (nuo Fr. Kuršaičio pirmųjų lietuvių kalbos tyrinėjimų pasirodymo iki „Aušros“ sustojimo), o toliau rašo apie lietuvių „bendrinės rašomosios kalbos“ kūrimosi sąlygas bei akstinus, apie šios kalbos kūrimo idėją, apie šios kalbos specifikos pajautimą ir kt. bendruosius dalykus.

„Bendrine kalba“ autorius laiko „tokią kalbą, kuri skiriama visos tautos kultūrinio bei civilizacinio gyvenimo reikalams“ (p. 2). Šitoks apibrėžimas, apskritai imant, yra teisingas, tačiau jis vis dėlto neiškemia esminio tos kalbos, kaip specifinės sistemos, požymio – normingumo. Tuo tarpu nacionalinė literatūrinė kalba (resp. bendrinė kalba) iš kitų kalbos tipų labiausiai ir išsiskiria tuo, kad ji yra sąmoningai

daugiau ar mažiau apdorota, sunorminta kalba¹.

Pats **bendrinės kalbos** terminas, kaip tai yra pažymėjęs ir autorius, taip pat turi trūkumų, nes iš tikrųjų bendrumas „yra esminė kalbos sąvokos žymė, būdinga bet kurios didesnės ar mažesnės kalbinės bendruomenės (kalbinio kolektyvo) kalbai“ (p. 1), o ne vien tiktai „visos tautos kultūrinio bei civilizacinio gyvenimo reikalams“ skirtai kalbai. Tarybiniame lietuvių kalbos moksle, kaip ir visoje tarybinėje kalbotyroje, pokario metais vietoj šio termino plačiau pradėtas vartoti **nacionalinės literatūrinės kalbos** terminas. Nors šis pastarasis terminas irgi ne be priekaištų (yra kiek griozdiškas), tačiau jis, mūsų nuomone, geriau atskleidžia kalbamosios sąvokos turinį. Visų pirma **nacionalinės literatūrinės kalbos** terminas parodo ne tik šios kalbos paskirtį (visai nacijai skiriamoji kalba), bet ir jos sąsają su jos kūrimąsi lemiančiomis istorinėmis sąlygomis (nacijos formavimosi epocha). Antra, šis terminas, be pažyminio **nacionalinė**, yra patogus taip pat ankstesniųjų epochų literatūriškai daugiau ar mažiau apdorotai (rašomajai) kalbai vadinti. Tuo tarpu **bendrinės kalbos** terminas feodalizmo epochos rašomajai kalbai žymėti jau nelabai tinka, nes tada dar paprastai nebūna bendros visiems tam tikros tautybės žmonėms rašomosios (literatūrinės) kalbos².

Dėl šitų skirtingų terminų vartojimo būtų galima ir nekalbėti, jeigu tai neimplikuotų kiek

¹ Plg. M. Guchmann, Über die Begriffe „Literatursprache“, „Sprache der Volk-schaft“, „Nationalsprache“, – PBB LXXXII 3 (1961) 321; Z. Klemensiewicz, W kręgu języka literackiego i artystycznego, Warszawa, 1961, 109; D. Nerius, Untersuchungen zur Herausbildung einer nationalen Norm der deutschen Literatursprache im 18. Jahrhundert, Halle (Saale), 1967, 16; P. A. Будагов, Литературные языки и языковые стили, Москва, 1967, 5 ir kt.

² Lietuvių kalbotyroje kartais pasitaikantys tokie pasakymai, kaip „M. Daukša pirmasis bendrinės kalbos kūrėjas Didžiojoje Lietuvoje“ (APh IV 7 tt.), mažų mažiausia yra netikslūs.

skirtingo jais žymimų sąvokų supratimo, o taip pat skirtingo požiūrio į tam tikrus lietuvių kalbos istorijos reiškinius. Vartodamas **bendrinės kalbos** terminą anksčiau nurodytąja reikšme, P. Jonikas tos kalbos kūrimosi pradinį etapą visai pagrįstai sieja su XIX a. antrąja puse, priešaušrio ir „Aušros“ laikotarpiu: toks chronologizavimas yra paremtas autoriaus kruopščia to meto rašytinių šaltinių analize. Tačiau ne visai aiškus ir prieštaringas rodosi autoriaus tvirtinimas, kad „Šiaip lietuvių bendrinės rašomosios kalbos užuomazga prasideda jau XVI a. su pirmaisiais lietuviškaisiais rašto paminklais; tačiau ji nėra netarpiškas šiandieninės lietuvių rašomosios kalbos tęsinys.“ (žr. knygos pratarbę). Juk jeigu lietuvių „bendrinė rašomoji kalba“ ėmė kurtis XIX a. antroje pusėje, tad ar gali jos „užuomazga“ siekti tokius tolimus XVI a. laikus? Antra vertus, jeigu iš tikrųjų lietuvių „bendrinės rašomosios kalbos“ kūrimo pradmenų esama jau pirmuosiuose lietuviškuose raštuose, tai kodėl ta užuomazga „nėra netarpiškas šiandieninės lietuvių rašomosios kalbos tęsinys“? (arba, kitaip sakant, kodėl šiandieninė lietuvių rašomoji kalba nėra betarpiškas tos užuomazgos tęsinys?).

Šitokie klausimai iškyla, matyt, ne tik dėl ne visai vienodo turinio, suteikiamo „bendrinės kalbos“ ir „literatūrinės kalbos“ sąvokoms, bet iš dalies ir dėl tas sąvokas reiškiančių skirtingų terminų vartojimo. **Bendrine kalba** vadinant tokią kalbą, kuri skiriama „visos tautos kultūrinio bei civilizacinio gyvenimo reikalams“, žinoma, nėra realaus pamato kalbėti apie bendros visai lietuvių tautai (resp. lietuvių bendrinės kalbos egzistavimą XVI a., nes tada tokios kalbos dar nebuvo (M. Mažvydas rašė žemaitiškai bei vakarietiškai, M. Daukša – vidurietiška ir t. t.); tegalima nebent kalbėti tikrai apie jos užuomazgas. Tuo tarpu vartojant **literatūrinės kalbos** terminą ir juo vadinant sąmoningai daugiau ar mažiau literatūriškai apdorotos rašto kalbos tipą, galima kalbėti ir apie lietuvių literatūrinės kalbos buvimą XVI–XVIII a., ir apie jos betarpišką ryšį su dabartine lietuvių literatūrine kalba (resp. bendrine). Tas ryšys

eina nuo M. Mažvydo, B. Vilento, J. Bretkūno, J. Rėzos per D. Kleino, K. Milkaus, A. Šleicherio, Fr. Kuršaičio gramatikas ligi pat „Aušros“.

Rašydamas apie lietuvių „bendrinės rašomosios kalbos“ kūrimosi sąlygas bei akstinus, P. Jonikas į detalesnę nagrinėjamojo periodo politinio ir ekonominio gyvenimo analizę nesileidžia, bet, remdamasis įvairiais istoriniais šaltiniais, plačiau charakterizuoja to meto lietuvių kultūrinę būklę. Čia jis pateikia įdomių duomenų apie domėjimąsi lietuvių kalba Maskvos ir Petrapilio lietuvių studentų būreliuose, apie lietuvių kalbos pamokas XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais Marijampolės gimnazijoje ir Veiverių pedagoginiuose kursuose, apie lietuvių kalbos studijas Maskvos, Kazanės ir kituose Rusijos universitetuose; apibūdina lietuviškų raštų, periodinės spaudos ir lietuvių kalbininkų (J. Juškos, A. Baranausko, K. Jauniaus) vaidmenį lietuvių „bendrinės rašomosios kalbos“ kūryboje.

Įdomūs yra taip pat ir kiti „Įvado“ skyreliai. Juose, be kita ko, nurodomos priežastys, dėl kurių „bendrinė rašomoji kalba“ anksčiau nusistočiusi vad. Mažojoje Lietuvoje (šio krašto mažesnis plotas ir tarminis susiskirstymas, didesnis lietuviškų knygų skaičius, kalbos komisijos, autoritetingesnės lietuvių kalbos gramatikos, ypač D. Kleino, A. Šleicherio ir Fr. Kuršaičio, didesnis „kalbinio gyvenimo organizuotumas“ ir kt.), išryškinamos priešaušrio veikėjų ir aušrininkų pažiūros į visiems lietuviams bendros rašomosios kalbos kūrimo reikalą, pagaliau trumpai nusakoma, kaip manyta kurti tokią kalbą.

Antroje knygos dalyje jau konkrečiai nagrinėjama lietuvių nacionalinės literatūrinės rašomosios kalbos santykio su tarmėmis problema priešaušrio ir „Aušros“ laikotarpiu. Tačiau iš pradžių čia dar teoriškai aiškinama tarmės, kaip literatūrinės kalbos priešybės, sąvoka, rašoma apie tarmių ir literatūrinės kalbos sąveiką, be to, duodama trumpa lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimo apžvalga. Nors pastaroji apžvalga, nagrinėjant literatūrinės kalbos ir tarmių santykio problemą, mums rodosi, nėra būtina, bet ji knygos struktūrai labai

nekenkia; antra vertus, kol nėra išsamesnio lietuvių tarmėtyros istorijos darbo, tokia apžvalga turi ir tam tikrą informacinę vertę.

Lietuvių nacionalinės literatūrinės rašomosios kalbos ir tarmių santykio problema P. Joniko nagrinėjama skyrium dviem aspektais: teoriniu ir praktiniu (vartosenos). Konstatavus, kad priešaušrio laikotarpiu lietuvių „bendrinė rašomoji kalba remiama ar norima remti: 1. vienai viena, nustatyta kuria tarme; 2. taip pat viena, bet nenustatyta – kiekvieno autoriaus vis sava tarme; 3. visomis tarmėmis rašte suderintomis“ (p. 58). „Teorijos“ skyriuje šie teiginiai iliustruojami ano meto lietuvių kalbos gramatikų ir šiaip įvairių raštų autorių pasisakymais dėl tos problemos sprendimo. Iš Rytų Prūsijos (resp. Mažosios Lietuvos) gramatikų autorių čia nurodomas A. Šleicherio ir Fr. Kuršaičio nusistatymas remtis vienos – vakarų aukštaičių tarmės pagrindu, o iš Lietuvos (resp. Didžiosios Lietuvos) raštų autorių iškeliamos aikštėn bei interpretuojamos S. Daukanto, A. Kitkevičiaus, L. Ivinskio, J. Juškos, A. Ugenskio, M. Valančiaus, A. Baranausko, K. Jauniaus, S. Railos, J. Spudulio, J. Šliūpo, J. A. Vištelio, J. Miliausko – Miglovaros pažiūros. Be to, paliečiamas čia dar H. Vėberio, J. Karlovičiaus ir F. Fortunatovo požiūris dėl tarmės pasirinkimo lietuvių literatūrinei kalbai ar mokslinio lietuvių kalbos tyrinėjimo reikalui. „Vartosenos“ skyriuje tyrinėjama daugelio šių ir kai kurių kitų autorių (A. Tatarės, F. Marcinsko, M. Akelaičio, J. Basanavičiaus, A. Dyričio, P. Vileišio, J. Mikšo ir kt.) raštų kalbos fonetika bei morfologija ir žiūrima, kaip praktikoje buvo laikomasi tų pažiūrų.

Iš nuodugnios XIX a. vidurio bei antrosios pusės lietuviškų raštų autorių bei visuomenės veikėjų kalbos analizės išryškėja, kad, nepaisant skirtingų pažiūrų į lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos ir tarmių santykį, dar gerokai prieš „Aušrą“ pastebimas tolydinis vakarų aukštaičių (pietiečių) tarmės kilimas ir įsigalėjimas lietuvių literatūrinės kalbos vartosenoje. Todėl galima tikrai pritarti knygos autoriui, nesutinkančiam su E. Hermanu, kuris tvirtino dabartinę lietuvių literatūrinę kalbą prasidēju-

sią nuo prūsinės „Aušros“ pasirodymo 1883 m.³ (žr. p. 157). Pamatuotos, mūsų nuomone, taip pat P. Joniko išvados dėl faktorių, lėmusių vakarų aukštaičių tarmės įsigalėjimą (didesnis šios tarmės atstovų inteligentų skaičius, Šleicherio ir Kuršaičio gramatikų įtaka, geresnis šios tarmės tinkamumas literatūrinės kalbos funkcijai, (žr. p. 293–294), dėl tarminio mišinio, būdingo daugeliui ano meto lietuviškų raštų (p. 66, 117, 135), dėl knygoje nagrinėjamųjų raštų kalbos tarminio pagrindo (p. 117–169). Be reikalo tikrai „Teorijos“ skyriuje, plačiai išdėstčius A. Baranausko tarmių derinimo teoriją, abejojama dėl tos teorijos įtakos: „Vis dėlto Baranauskas su šia savo bendrine rašomąja kalba neturėjo kokios žymesnės įtakos, gal tik pačius jo mokinius dvasininkus teisiskyrus“ (p. 91). Čia tas „gal“ nereikalingas, nes Baranausko teorijos įtaka, ypač dvasininkų tarpe, iš tikrųjų buvo nemaža: ji reiškėsi ir betarpišpai, ir per K. Jaunių. Sakysim, kaip matyti iš 1895.III.1 A. Sabaliausko ir 1897.III.7 Kaz. Bukonto laiškų J. Tumui⁴, šiuose laiškuose jie dar vartojo jaunišką polifonetinį *ī* rašmenį. Be to, tos įtakos apraiškų esama ir klerikališkuose leidiniuose: „Apžvalgoje“, „Tėvynės sarge“. Pastarajame net 1899 m. buvo rašoma, kad „T.S.“ steigis užlaikyti Kn. Prof. Jauniaus taisyklės, izsimant tecziaus *ū* ir *ī*, kaip neparankias rankraszcziui ir praszczio-kėliams skaitymą apsunkinanczias, ir galunę -ei, jo dedamą vieton iai (kalneliai, gražiai, saldžiai, karcziai), kaipo nederanczią dijalektams sutaikinti“⁵. Pagaliau A. Baranausko įtaka aušrininkams ne vienoje knygos vietoje yra ir paties P. Joniko akcentuojama (žr. p. 105, 168 ir kt.). „Vartosenos“ skyriuje netiksliai tvirtinama, kad „Valančiaus nevartojama

³ E. Hermann, Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft, – Nachrichten der Gesellschaft, der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-Historische Klasse, 1929, 1, 67.

⁴ Laiškai Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, F 54 ir D 280.

⁵ Tėvynės sargas 1899 I 58.

-un (ar -um) vardažodžių dg. kil. galūnėje, nors jo tarmėje ši galūnė pažįstama...“ (p. 134). Iš tikrųjų kai kuriuose M. Valančiaus raštuose tokia galūnė sporadiškai pasitaiko (pvz., jo 1852 m. „Tamosziaus isz Kempis“ vertime randama: *namun* 51, 26, *akiun* 60, 16, *klucziun* 117,2, *amzinum* 117, 12...). Neaišku taip pat, kodėl čia prie lietuvių kalbos gramatikų priskiriama 1833 m. Motiejaus Marcinsko „Grammatyka polska dla Litwinów...“ (p. 115), nors, kaip matyti ir iš antraštės, tai buvo lenkų kalbos gramatika, skirta lietuviams.

Trečioje knygos dalyje, remiantis daugiausia tais pačiais autoriais, kaip ir antroje dalyje, išsamiai nagrinėjama pasirinktojo laikotarpio rašyba. Kaip matyti iš pradžioje įdėto trumpo teorinio skyrelio („Bendrosios žinios“), rašyba P. Joniko suprantama platesne prasme: kaip sąvoka, apimanti ir raidyną (grafiką), ir rašybos dėsnius (ortografiją). Todėl šiedu dalykai jo knygoje ir nagrinėjami skyriumi, nors ir pabrėžiama, kad toks skyrimas esąs dirbtinis bei sąlyginis (p. 171, 176).

Raidyno analizė pradedama nuo S. Daukanto, kuris nesitenkinęs tradiciniu religinių raštų raidynu ir buvo susidaręs savitą rašmenų sistemą su įvairiais diakritiniais ženklais, nes manęs, kad „žemaičių kalboje“ esą daugiau balsių kaip lotynų kalboje (p. 179). Toliau charakterizuojama bei aptariama: M. Valančiaus vartotas tradicinis raidynas, A. Ugenskio pažiūros raidyno klausimu, Fr. Kuršaičio kalbiniuose darbuose vartoti rašmenys, A. Šleicherio inovacijos raidyno srityje ir jo įtaka kitataučiams kalbininkams, L. Ivinskio raidyno ypatybės, Jono ir Antano Juškų bandymai reformuoti lietuvių raidyną (įvesti š, č ir kt. rašmenis), A. Baranausko raidyno skirtybės, K. Jauniaus polifonetinis raidynas, raidyno svyravimas būsimųjų aušrininkų raštuose, maskviškės „Aušros“ ir prūsinės „Aušros“ raidynas.

Maždaug ta pačia tvarka eina P. Joniko knygoje ir rašybos dėsnių (ortografinė) analizė. Nerandame čia tikrai skyrių apie A. Ugenskį ir L. Ivinskį, bet užtat plačiai nagrinėjami „Aušros“ rašybos pagrindai. Iš rašybos dėsnių, arba principų, analizės išryškėja, kad balsiai

vienių ano meto autorių (S. Daukanto, M. Valančiaus. Fr. Kuršaičio, iš dalies A. Šleicherio ir aušrininkų) buvo rašomi dažniau fonetiškai, o kitų (A. Baranausko, K. Jauniaus) – iš dalies fonetiškai ar polifonetiškai, be to, kad kai kurių autorių dar buvo taikomas ir diferencinis principas (S. Daukanto); priebalsiai daugiausia buvo rašomi morfologiškai (morfofonemiškai) arba kartais ir fonetiškai. Tačiau didesnio nuoseklumo rašybos principų taikyme, ypač religiniuose raštuose, nebuvo (plg. p. 298).

Rimtesnių priekaištų nei raidyno, nei rašybos dėsnių (tiksliau, principų) analizei negalima padaryti: ji atlikta labai kruopščiai, su lingvistine erudicija ir moksliniu įžvalgumu. Iš tos analizės susidaro aiškus tiek lietuvių raidyno plėtojimosi, tiek ir rašybos principų raidos vaizdas XIX a. viduryje bei antroje pusėje. Ypač pažymėtina taikli P. Joniko išvada dėl dviejų krypčių buvimo rašybos raidoje: vienos tradicinės, pirmiausia religinių raštų, kurių autoriams nerūpėjo rašybos tobulinimo reikalai, ir kitos – lietuvių kalbos gramatikų, kalbinių bei kitų pasaulinio turinio raštų autorių, kurie stengėsi geriau pritaikyti bei patobulinti tradicinę rašybą (plg. p. 295–296 ir 298).

Kiek senstelėjęs rodosi dabar tikrai knygos autoriaus požiūris į kai kuriuos rašybos teorijos klausimus (tai, matyt, jautė ir pats autorius, nes išnašose jautė reikalą dėl to pasiaiškinti ir nurodyti naujausiąją tokios rūsies literatūrą, žr. p. 334)⁶. Pavyzdžiui, turint galvoje grafemikos lygmenį, vargu ar galima kalbėti apie raidės turinį, kuri sudaranti garso fonetinę vertė, o taip pat apie raidės fonetizaciją, fonologizaciją, morfologizaciją, semantizaciją, dialektologizaciją ar etimologizaciją (p. 173), nes tai

⁶ Prie išnašoje nurodytos literatūros galima dar pridurti tokius straipsnius, moderniosios lingvistikos aspektu nagrinėjančius grafemikos problemas: Т. Н. Николаева, Что же такое графема? — Филологические науки 1965 3. Р. В. Макарова, Понятие графики и графемы, — Система и уровни языка, Москва, 1969, 78–89.

yra jau kitų lygmenų reiškiniai. Taip pat netikslinga morfologinį (resp. morfofoneminį) rašybos principą iš senos tradicijos vadinti etimologiniu (žr. p. 238, 273, 298 ir kt.), o diferencinį – morfologiniu (p. 235).

Baigiant dar keletas bendro pobūdžio pastabų. Visų pirma, knygos antraštė ne visai atitinka jos turinį: knyga pavadinta „Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje“, o joje tenagrinėjamos tik dvi šios problemos dalys – tarmė ir rašyba. Tad derėjo, bent paantraštyje, tatau ir pažymėti. Antra, knygoje grafiškai neišryškinti cituojamieji pavyzdžiai, nenorint per daug išmarginti teksto, tačiau tai gerokai sunkina teksto skaitymą. Trečia, knygoje esama nevisai mažai ir korektūros klaidų, pvz.: *randamos* (=remdamasis) 47, *kabos* (=kalbos) 75, *atsitimais*

(=atsitikimais) 94, *kablumų* (=keblumų) 94, *nesuderysianti* (=nesudarysianti) 95, *nusistatymas* (=nusistatymas) 97, *sužinėjęs* (=sužinojęs) 100, *-a-kam.* (=–ā-kam.) 123, *skiriamas* (=skiriamos) 123, *raidyne* (=raidyno) 220, *geričiausia* (=greičiausia) 238 ir kt. Ketvirta, kadangi tekste yra daug tikrinių vardų, skaitytajui būtų labai pravertęs jų indeksas. Pagaliau penkta, kalbant apie pasirinktojo nagrinėti laikotarpio ribas, užsimenama, kad knygoje nesanti liečiama JAV lietuvių rašomoji kalba ir kad tam būtų reikalingas atskiras tyrinėjimas (p. 7). Tokio tyrinėjimo ir norėtusi susilaukti iš autoriaus, karo audrų nublokšto į užjūrį ir todėl galinčio betarpiškai stebėti vykstančius tos kalbos raidoje procesus.

J. Palionis

Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinių palikimas (katalogas ir publikacijos) Parengė Stasys Skrodenis, spec. redaktorius Algimantas Lukošius, Vilnius, 1972, 368 p.

Lietuvos TSR Respublikinė biblioteka pradėjo skelbti savo rankraštyne saugomų lietuvių mokslo, kultūros ir visuomenės veikėjų fondų medžiagą. Pirmasis iš jų skelbiamas kalbininko Kazimiero Jauniaus fondas. Recenzuojamoje knygoje be K. Jauniaus rankraščių, saugomų Lietuvos TSR Respublikinėje bibliotekoje, pateikiami ir visi K. Jauniaus ar su juo susiję rankraščiai, esantys Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekų rankraštyuose ir Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istoriniame archyve.

Iš Lietuvos TSR Respublikinės bibliotekos rankraštyne skelbiamų 59 K. Jauniaus fondo pozicijų ypač reikšmingos ir vertos dėmesio yra aštuntoji (14 p.), penkioliktoji (17 p.), dvidešimt antroji (22 p.), dvidešimt penktoji (24 p.) ir kt. Aštuntajai pozicijai priklauso K. Jauniaus „Lietuwiszkas kalbamokslis“, rašytas 1880–1892 m., kuris, sudarytojų nuomone, „beveik ištiesai sutampa su išspausdintąja gramatika (Явнис К., Грамматика литовского языка,

Петроград, 1908–1916)“, tačiau skiriasi rašyba. Nemaža istorinės baltistikos dalykų pateikia penkioliktoji šio fondo pozicija – K. Jauniaus Lietuvių kalbos gramatikos studijos, etimologinio žodyno fragmentai ir kiti užrašai. Baltistui ypač aktuali ir dvidešimt antroji – K. Jauniaus prūsų kalbos tyrinėjimai ir lietuviškų žodžių išrašai. Akcentologo negali nedominti ir dvidešimt penktoji pozicija, kurią sudaro F. Fortunatovo straipsnio „Об ударении и долготе в балтийских языках“ konspektas su pastabomis, žodžių išrašai iš K. Sirvydo „Dictionarium“ (1713 m.) ir „Punktų Sakymų“, D. Kleino gramatikos ir kompendiumo nuorašai (24 p.).

Iš Lietuvos TSR mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyne skelbiamų 11 K. Jauniaus fondo pozicijų kalbos istorijai ypač svarbi šeštoji (65 p.), kurią sudaro K. Jauniaus medžiaga istorinei lietuvių kalbos gramatikai.

Leidinyje skelbiami Lietuvos TSR centriniam valstybiniam istoriniame archyve sau-